

De Gouden Eeuw in Friesland

Bezoek aan het Fries Museum

Welk gewest was na Holland het rijkste van de Republiek? De Gouden Eeuw is zeker niet aan Friesland voorbijgegaan. Met een eigen stadhouderlijk hof, vele roemruchte adellijke geslachten en een bekende schilder die een groot deel van de Friese elite voor zijn ezel kreeg, zijn veel kenmerken van deze periode in Leeuwarden duidelijk aanwezig. Vijf typische 'gouden eeuwers' vormen de rode draad van de tentoonstelling in het vernieuwde Fries Museum.

Daan Schuijt is
hoofdredacteur van
Kleio.

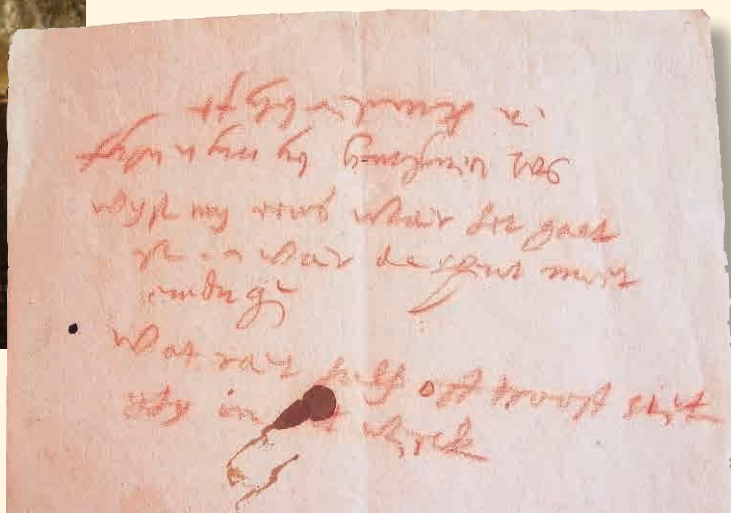
Het was een klein berichtje in de *Volkskrant* van 25 oktober over een top 3 van mooiste archiefstukken. Een ervan was het bloedbriefje van Willem Frederik, afkomstig uit de collectie van Tresoar, het Fries Historisch en Letterkundig Centrum in Leeuwarden. In 1664 overleed de Friese stadhouder na een ongeluk bij het schoonmaken van zijn pistool. Met zijn eigen bloed schreef hij nog een laatste groet. Het

briefje is te zien op de tentoonstelling *De Gouden Eeuw in Friesland* in het vernieuwde Fries Museum.

Sinds september dit jaar is het nieuwe onderkomen geopend voor publiek. In het historische centrum van Leeuwarden is een prachtig modern gebouw verzeen dat niet alleen het Fries Museum, maar ook het filmhuis en het Fries Verzetsmuseum herbergt. Een tentoonstelling over de Gouden Eeuw in Friesland past goed bij de eerder uitgezonden serie door de NTR en de tentoonstelling in het Amsterdam Museum. Na het gewest Holland was Friesland immers het rijkste gewest in de Republiek. Conservator Marlies Stoter en educatief medewerkster Mariska de Boer geven een rondleiding door het museum.

Nieuwe rijken

Als het om de Gouden Eeuw in Friesland gaat, dringt een groep van nieuwe rijken zich langzaam maar zeker tussen de groep van de oude gevestigde adellijke geslachten. Wie anders dan Jort Kelder kan daar een goede introductie bij geven. In de eerste zaal stelt hij via een levensgrote animatie de vijf hoofdpersonen aan je voor (zie kader), onder wie de stadhouder Willem Frederik. Een enorme plattegrond van Leeuwarden uit 1664 laat zien dat die mensen soms letterlijk bij elkaar om de hoek woonden. Het benadrukt nog maar

eens de netwerksamenleving die Leeuwarden – en de Republiek – in de Gouden Eeuw was. Bij iedere persoon eindigt Kelder met een echte *cliffhanger*. Bij de schilder Wybrandt de Geest vraagt Kelder zich bijvoorbeeld af of het hem als zoon van een glasblazer en voormalige kloosterlinge zal lukken om echt door te dringen tot de lokale elite.

In de tentoonstelling de Gouden Eeuw in Friesland staan de volgende personen centraal:

- Willem Frederik van Nassau-Dietz (1613 – 1664), stadhouder van Friesland;
- raadsheer Theodorus Saeckma (1610 – 1666);
- schilder Wybrandt de Geest (1592 – 1661);
- raadsheer Hobbe Baerdts van Sminia (1655 – 1721);
- jonkvrouw Sophia Anna van Pipenpoy (1618 – 1670) als representant van de Friese adel.

In de volgende zaal wacht een portrettengalerij die een hele muur bedekt. Achtentwintig gezichten of gezinnen kijken je tegelijk aan. Het zijn allemaal inwoners van Leeuwarden in de Gouden Eeuw. Boven je hoofd hoor je gefluister. Het is even alsof je over de Nieuwestad slentert en deelgenoot wordt van de laatste roddels en nieuwtjes over Leeuwardens *upper ten*. Het portret van de persoon om wie het gaat, licht op. Midden tussen de portretten hangt nog een scherm waarop animaties te zien zijn met extra uitleg bij de betreffende familie of gebeurtenissen waarover je hoort. 'Een top honderd van rijke of belangrijke Friezen had trouwens ook makkelijk gekund,' zegt Marlies Stoter als we naar de portretten kijken. Zij herinnert aan een project van Kees Zandvliet die in samenwerking met het Rijksmuseum ooit een *Quote top 250* van de Gouden Eeuw uitbracht.

Friese adel

In de grote zaal maakt de bezoeker beter kennis met de vijf hoofdrolspelers van de tentoonstelling. Van Sophia Anna van Pipenpoy hangt er een familiestamboom in portretten met daarnaast het bekende tweeluik *De Pipenpoyse Bruiloft*. Het zijn twee doeken van gelijke grootte met het interieur van de grote zaal van de roemruchte Liauckemastate te Sexbierum. Je ziet de danspartij en het huwelijksmaal bij de bruiloft van Eraert van Pipenpoy en Jel van Liauckema in 1616. Vader Jarich was een rijke, machtige en Spaansgezinde, katholieke edelman. Zijn dochter trouwt met een katholieke Zuid-Nederlandse edelman. In zijn bijdrage aan het themanummer *Fryslân, historisch tijdschrift* dat bij de tentoonstelling verscheen, noemt hoogleraar ►

Voor de tentoonstelling zijn meer dan twintig schilderijen gerestaureerd met steun van de Wassenbergh-Clarijs-Fontein Stichting, waaronder dit portret van Sophia Anna van Pipenpoy door L.F. Woutersin, 1628, Collectie Fries Museum.

Linker pagina: Stadhouder Willem Frederik. Portret door Pieter Nason, 1664. Collectie Fries Museum. Daarnaast: In het 'bloedbriefje' schreef Willem Frederik met zijn eigen bloed zijn laatste woorden. Hij vroeg zijn trouwe secretaris Vegelin van Claerbergen of die voor zijn vrouw en kinderen wilde zorgen.

**De Pipenpoyse
Bruiloft, met het in-
terieur van de grote
zaal van de Liauc-
kemastate te Sex-
bierum. Afgebeeld
zijn de danspartij
en het huwelijks-
maal bij de bruiloft
van Eraert van
Pipenpoy en Jel van
Liauckema in 1616.**

historische antropologie Yme Kuiper het de eerste huwelijksreportage van Nederland. De twee doeken geven een schat aan informatie over de gebruiken en gasten bij een zeventiende-eeuws huwelijk in deze kringen.

Hobbe Baerdts van Sminia is een typisch geval van nieuw geld. Hotso Spanninga, historicus en docent geschiedenis in Dokkum, portretteert Hobbe in het themanummer van *Fryslân*. Hobbes opa Hessel van Sminia (1588 – 1670) was enig kind van eigenerfde boeren uit Ferwerd. Hij trouwde driemaal en telkens iets boven zijn stand met als gevolg dat zijn vermogen in de loop van de tijd toenam. De zonen Sminia waren daarom een goede partij voor de betere dames in de huwbare leeftijd. Jetze van Sminia trouwde zelfs met een grietmansdochter. Grietmannen waren rechters en bestuurders van een grietenij (soort gemeente) en hadden het voor het zeggen in de Friese Statenvergadering. Het was een functie die van vader op zoon overging. Jetzes zoon Hobbe was zodoende aan het begin van de achttiende eeuw misschien wel de rijkste Fries. Mede door zijn lucratieve huwelijken wist Hobbe zich de aristocratische levenswijze aan te meten die bij de grietmannen paste. Slimme huwelijken zorgde er dus voor dat de Sminia's na drie generaties tot de Friese elite behoorden.

Hofschilder

Wybrand de Geest zal de Sminia's af en toe best een jaloerse blik hebben toegeworpen. Zij waren als relatieve buitenstaanders tot de kringen der grietmannen doorgedrongen, terwijl De Geest de hoge heren en dames vooralsnog slechts mocht schilderen. Nu waren dat niet de minsten: De Geest was hofschilder voor de Friese tak van de Nassaus. Hij portretteerde onder anderen de achtereenvolgende stadhouders Ernst Casimir van Nassau-Dietz, Hendrik Casimir en Willem Frederik. De opdrachten legde hem geen windeieren en al snel poseerde de Friese elite maar al te graag voor Wybrand. Op de tentoonstelling zijn enkele werken te zien. De stadhouder staat centraal. Ook op de tentoonstelling. Midden in de grote zaal is uit zwart fluweel een soort tent opgetrokken. Aan de buitenkant hangen allerlei schilderijen en objecten over stadhouder Willem Frederik en zijn entourage. Binnen in de tent zijn lijksstatie. Marlies Stoter legt uit: 'In 1664 stierf Willem Frederik en werd hij bijgezet in de Jacobijnerkerk in Leeuwarden. De tekenaar Frans Carree heeft daarvan vijftig tekeningen gemaakt met daarop iedereen die in de begrafenisstoet meeliep. Dat is een echte *who is who* van de zeventiende eeuw. Die stoet viel in twee onderdelen uiteen. Je had de persoonlijke gasten, zoals familie en heel directe vrienden en vertrouwelingen en

dan een grote groep die vanuit zijn functie meeliep. Er staan ongeveer 350 personen op en ik heb er tot nu toe 250 kunnen identificeren. Dat wil niet zeggen dat ik bij ieder poppetje exact kan aangeven dat dit Pietje en dat Klaasje is, maar ik weet wel van die 250 personen dat ze hebben meegelopen en op welke plek zij in de stoet moeten hebben gestaan. We hebben hierbij voor een opstelling met zwart fluweel gekozen, want tijdens de begrafenis was het koor van de Jacobijnerkerk, waar de Nassaus begraven werden, tot ongeveer halve hoogte met geplooid zwart fluweel bekleed.'

Onderwijsprogramma

Educatief medewerkster van het Fries Museum Mariska de Boer: 'Het onderwijsprogramma bij de tentoonstelling doen we met twee andere instellingen samen. Dat is om te benadrukken dat die Gouden Eeuw echt door de hele stad te zien was – en is. Hier in het Fries Museum volgen leerlingen de vijf hoofdpersonen. Eventueel kunnen zij daarover vooraf al wat opzoeken op school. Ze krijgen dan in het museum materiaal waarmee zij die personen goed kunnen volgen, de schilderijen echt moeten bekijken. In Tresoar is het florilegium van de zoon van Wybrand, Franciscus de Geest te zien. Dat is een bloemenboek waarin De Geest allerlei exotische bloemen beschrijft en tekent. Ten slotte heeft het Historisch Centrum Leeuwarden een smartphonewandeling door de binnenstad uitgezet, zodat de leerlingen langs alle belangrijke plekken van de Gouden Eeuw komen, zoals de kanselarij, het stadhouderlijk hof en de prinsentuin. Het programma richt zich in de eerste plaats op de onderbouw van het middelbaar onderwijs, maar hogere klassen zijn vanzelfsprekend ook welkom.' De lijkstatie is het laatste onderdeel van de tentoonstelling over de Gouden Eeuw in Friesland. Toch heb je dan nog niet het hele museum gezien. Op de bovenste etage bevindt zich de moderne kunst, terwijl op de

eerste verdieping een permanente tentoonstelling met de topstukken uit de collectie te zien is. Die vertelt het verhaal van Friesland.

Het Fries Museum en de tentoonstelling over de Gouden Eeuw zijn een bezoek meer dan waard. Juist vanwege de wat kleinere schaal komen een aantal bijzondere kenmerken uit de periode heel duidelijk naar voren: het netwerken, opkomst van nieuw geld, de bestuursstructuur van het gewest, de eigen stadhouders en de pracht en praal. De Gouden Eeuw is beslist meer dan alleen de grachtengordel. ■

Voor de tentoonstelling *Gouden Eeuw in Friesland* werkte het Fries Museum samen met onder andere Het Fries Historisch en Letterkundig Centrum Tresoar en het Historisch Centrum Leeuwarden.

Zelfportret van de schilder Wybrand de Geest. Langdurig bruikleen van het Rijksmuseum Amsterdam.

Linksboven: Portret van Trijn van Liauc-kama, 1622. Collectie Fries Museum.